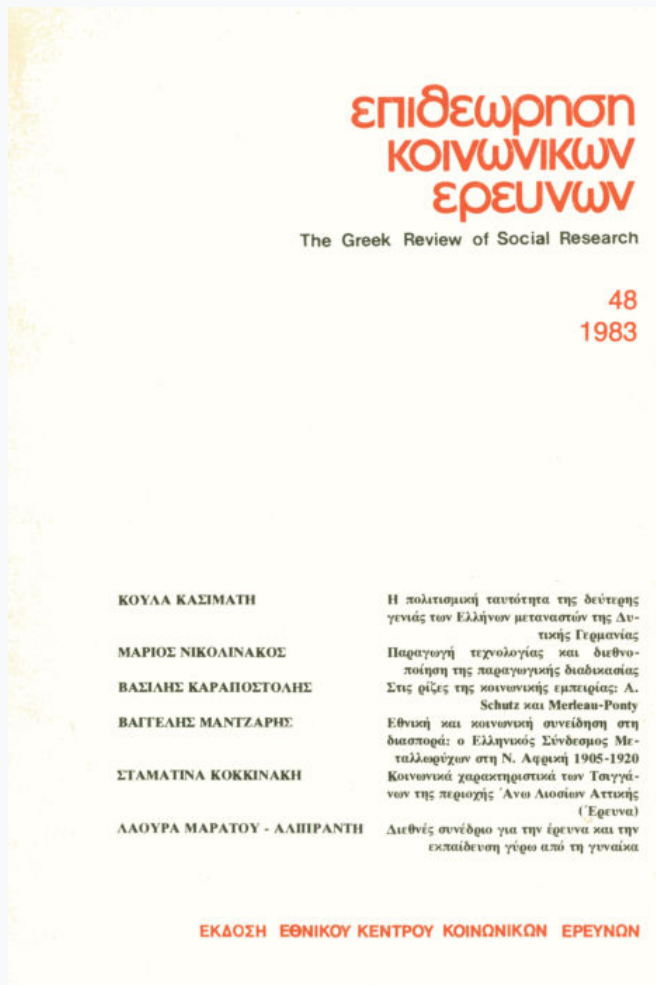

The Greek Review of Social Research

Vol 48 (1983)

48

Κοινωνικά χαρακτηριστικά των τσιγγάνων της περιοχής Άνω Λιοσίων Αττικής

Σταματίνα Κ. Κοκκινάκη

doi: [10.12681/grsr.243](https://doi.org/10.12681/grsr.243)

Copyright © 1983, Σταματίνα Κ. Κοκκινάκη

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

To cite this article:

Κοκκινάκη Σ. Κ. (1983). Κοινωνικά χαρακτηριστικά των τσιγγάνων της περιοχής Άνω Λιοσίων Αττικής. *The Greek Review of Social Research*, 48, 110–121. <https://doi.org/10.12681/grsr.243>

Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων της περιοχής 'Ανω Λιοσίων Αττικής

(Έρευνα)

Σταματίνα Κ. Κοκκινάκη*

Παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας αυτής έγινε στο Διεθνές Σεμινάριο Έρευνας, στο Brighton της Αγγλίας, τον Αύγουστο του 1982, στα πλαίσια του 21ου Συνεδρίου της Διεθνούς Ένωσης Σχολών Κοινωνικής Εργασίας.

Την έρευνα πραγματοποιήσαμε στον κύκλο του μαθήματος της Κοινωνικής Έρευνας, με τους τριτοετείς (τελειόφοιτους) σπουδαστές της Ανώτερης Σχολής Κοινωνικής Εργασίας της Εταιρίας Προστασίας Ανηλίκων Αθηνών, την άνοιξη του 1980.

Κίνητρο για τη μελέτη αυτής της ιδιαίτερης ομάδας μάς έδωσε το γεγονός ότι οι Τσιγγάνοι απασχολούν συχνά το αστυνομικό δελτίο και τον τοπικό τύπο με τον τρόπο ζωής και τα προβλήματά τους.

Η μελέτη μιας πολιτιστικής ομάδας είναι πολύπλευρη, γι' αυτό περιορίσαμε το στόχο μας στα λίγα σημεία που μας ενδιέφεραν σχετικά με την κατάσταση ενός προγράμματος βοήθειας προς τους Τσιγγάνους αυτούς. Ενδιαφερόθηκαμε για την κατάσταση που επικρατεί στην οικογενειακή τους ζωή και τις άμεσες ανάγκες τους. Αφήσαμε κατά μέρος πολλές σημαντικές πλευρές που απασχολούν τους μελετητές μιας κουλτουριστικής ομάδας, όπως είναι: η Ιστορία, τα έθιμα, οι παραδόσεις, η κοινωνική οργάνωση, η συνεργασία μέσα στην ομάδα, τα μέσα για την επιβολή ελέγχου στην ομάδα, κ.ά. Ήμαστε πολύ προσεχτικοί στα σημεία που θα εξετάζαμε, γιατί ήταν η πρώτη φορά

* Ανώτερη Σχολή Κοινωνικής Εργασίας της Εταιρίας Προστασίας Ανηλίκων Αθηνών.

που επιχειρούσαμε μια έρευνα με ερωτηματολόγιο σε, σχετικά πολυάριθμο, πληθυσμό Τσιγγάνων.

Για την πραγματοποίηση της έρευνας αυτής συνεργαστήκαμε στενά με την κοινωνική οργάνωση «Σώστε τα παιδιά», που έχει προσφέρει ποικίλα προγράμματα στην περιοχή Άνω Λιοσίων την τελευταία 20ετία, και εργάστηκε για την υλοποίηση του προγράμματος βοήθειας στο οποίο στοχεύει η έρευνα αυτή.

Σκοπός της έρευνας

Η μελέτη των κοινωνικών χαρακτηριστικών των Τσιγγάνων της περιοχής Άνω Λιοσίων είχε σκοπό:

- α) τη συμμετοχή των σπουδαστών μας και την άσκησή τους σε πραγματικά στοιχεία, σε μια απλή περιγραφική έρευνα τύπου survey και
- β) την καλύτερη, κατά το δυνατό, χρησιμοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας από την κοινωνική οργάνωση «Σώστε τα παιδιά», για το σχεδιασμό ειδικού προγράμματος για το κοινό των Τσιγγάνων της περιοχής αυτής.

Ο καλύτερος τρόπος να πάρει κανείς πληροφορίες για μια περιοχή και τους κατοίκους της είναι να πάει «επιτόπου», να τους συναντήσει και να συζητήσει μαζί τους. Μ' αυτή τη σκέψη, ξεκινήσαμε μια Κυριακή πρωί (στις 27 Απριλίου 1980), με μια ομάδα 25 σπουδαστών μας, για τα Άνω Λιόσια.

Συνθήκες της έρευνας

Οι περιοχές που επισκεφθήκαμε είναι «εκτός σχεδίου» δεν υπάρχουν χάρτες των οικισμών, για την κατάρτιση σχεδίου δειγματοληψίας. Αποφασίσαμε να πάρουμε συνέντευξη από όσους επρόκειτο να συναντήσουμε. Την εποχή εκείνη, πολλοί Τσιγγάνοι ταξίδευαν, αναζητώντας δουλειά σ' άλλα μέρη της Ελλάδας. Οδηγίες και κατευθύνσεις προς τους σπουδαστές δώσαμε κατά τη διεξαγωγή της έρευνας. Οι σπουδαστές δεν είχαν πείρα από συνεντεύξεις αυτού του είδους και χρειάστηκαν πολλές διευκρινίσεις κατά τη διάρκεια της συλλογής των στοιχείων.

Το προσωπικό της Οργάνωσης, που είχε από καιρό επαφή με την κοινότητα αυτή των Τσιγγάνων, είχε προετοιμάσει το έδαφος για την

επικοινωνία μας με τους κατοίκους, με αποτέλεσμα η συνεργασία μαζί τους να είναι καλή. Πρέπει να σημειωθεί ότι, εκείνη την ημέρα, έγινε πορεία διαμαρτυρίας στην περιοχή, από ομάδες των λοιπών κατοίκων, με αίτημα την απομάκρυνση των Τσιγγάνων, ιδιαίτερα των σκηνιτών, από τα Άνω Λιόσια, γιατί ο τρόπος ζωής τους αποτελεί κίνδυνο για τη δημόσια υγεία.

Στην επεξεργασία των στοιχείων συνέβαλαν σημαντικά οι σπουδαστές μας, κατά το χρόνο της εκπαίδευσής τους.

Ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήσαμε για τη λήψη των στοιχείων είχε προτάσεις που ήταν εύκολο να κατανοηθούν, διατυπωμένες σε απλή (ελληνική) γλώσσα. Τα ερωτήματα ήταν «κλειστού» τύπου, κατά το πλείστο, και αφορούσαν στα χαρακτηριστικά: φύλο, ηλικία, αριθμό γεννήσεων κατά μητέρα, κατάσταση υγείας, εκπαίδευση, απασχόληση, ιδιοκτησία (γης, κατοικίας, οχήματος), επιθυμία για μάθηση (της ελληνικής γλώσσας, τέχνης), μητρική γλώσσα, υπηκοότητα, θρήσκευμα, τέλεση γάμου - βάπτισης, είδος κατοικίας, μέσα για υγιεινή διαβίωση (αποχέτευση, παροχή νερού, ηλεκτρικού ρεύματος...), βοήθεια από πηγές πρόνοιας, ανάγκες και προβλήματα.

Περιοχή του πεδίου της έρευνας

Η ευρύτερη περιοχή του πεδίου της έρευνας παρουσίασε μεγάλη αύξηση πληθυσμού μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Οι Αχαρνές (το Μενίδι), παρά την απόσπαση σημαντικών τμημάτων τους, αποτελούν το μεγαλύτερο δήμο της περιοχής.

Τα Άνω Λιόσια αρχικά ήταν μέρος του Δήμου Αχαρνών. Το 1912 αποσπάστηκαν για να αποτελέσουν ιδιαίτερη κοινότητα και ήδη δήμο.

Το Ζεφυρί ήταν επίσης μέρος του Δήμου Αχαρνών μέχρι το 1971, οπότε αποσπάστηκε και αποτέλεσε την Κοινότητα Ζεφυρίου ή Ζοφριάς.

Η περιοχή αυτή παρουσιάζει τις ακόλουθες μεταβολές πληθυσμού:

Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων της περιοχής Άνω Λιοσίων Αττικής

Έτος	Δ. Αχαρνών	Δ. Άνω Λιοσίων	Κ. Ζεφυρίου
1951	12.632	1.660	–
1961	16.506	3.348	–
1971	28.083	11.388	2.572
1981	42.068	16.862	4.906

Μεγάλα τμήματα της περιοχής αυτής είναι «εκτός σχεδίου». Οι καινούργιοι κάτοικοί τους, που ήρθαν από διάφορα μέρη της Χώρας, διαμένουν σε κατοικίες ατελείς, με πολλές ελλείψεις, που κατασκευάστηκαν βιαστικά και πρόχειρα – υπό την πίεση της «παρανομίας».

Αυτοί οι «εκτός σχεδίου» οικισμοί στερούνται βασικών έργων υποδομής, απαραίτητων για τις στοιχειώδεις ανάγκες της καθημερινής ζωής. Δεν υπάρχουν κατάλληλοι δρόμοι και ικανοποιητική συγκοινωνία, δίκτυα ύδρευσης και αποχέτευσης, παροχής ηλεκτρισμού και τηλεφωνικής επικοινωνίας. Δεν γίνεται λόγος για παιδικούς σταθμούς, για εγκαταστάσεις ψυχαγωγίας και μόρφωσης, βιβλιοθήκη και άλλα μέσα πολιτιστικής έκφρασης.

Η περιοχή και οι Τσιγγάνοι

Οι Τσιγγάνοι είναι εγκαταστημένοι, κυρίως, στην περιφέρεια των οικισμών αυτών. Ζουν σε σπίτια, σκηνές, παράγκες, ακόμη και σε παλιές καρότσες λεωφορείων. Ο τρόπος ζωής τους, συχνά νομαδικός, και οι πολιτιστικές διαφορές οδηγούν σε συγκρούσεις με τους άλλους κατοίκους της περιοχής, για τις οποίες συχνά απασχολούν τις αστυνομικές αρχές. Οι Τσιγγάνοι, ανάλογα με την προέλευσή τους (Ρουμανία, Ινδία, Αίγυπτος...), διαφέρουν και μεταξύ τους στα ήθη, τα έθιμα, τις αξίες και τον τρόπο ζωής γενικότερα.

Οι ομάδες των Τσιγγάνων δεν επικοινωνούν με τους Έλληνες της περιοχής, τους οποίους αποκαλούν «λευκούς». Στην περιοχή Άνω Λιοσίων υπάρχουν φυλετικές προκαταλήψεις και έλλειψη κατανόησης μεταξύ των Τσιγγάνων και των άλλων κατοίκων.

Πληθυσμός της έρευνας

Ο πληθυσμός που περιέλαβε η έρευνα αποτελείται από 211 νοικοκυριά:

Σταματίνα Κοκκινάκη

117 στο Ζεφύρι,
63 στα Άνω Λιόσια,
23 στις Αχαρνές (στο Σταθμό) και
8 στον Αη-Γιάννη (των Άνω Λιοσίων).

Επικοινωνήσαμε συνολικά με 223 νοικοκυριά και πήραμε συνεντεύξεις από τον αρχηγό ή άλλο ενήλικα που βρήκαμε, σε 211 νοικοκυριά. Από τα υπόλοιπα 12, σε 6 νοικοκυριά συναντήσαμε ανήλικα παιδιά, που δεν μπορούσαν να απαντήσουν στα ερωτήματά μας, και στα άλλα 6 νοικοκυριά αρνήθηκαν να μας πληροφορήσουν, από δυσπιστία προς το σκοπό της έρευνας. Το ποσοστό άρνησης (5,3%) είναι μικρό και δεν μπορεί να επηρεάσει τα αποτελέσματα της έρευνας. Οι αρνήσεις συγκεντρώνονται σε μια περιοχή, όπου διαμένει μικρός αριθμός Τσιγγάνων (Αη-Γιάννης Θεολόγος, Πανόραμα).

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Ο πληθυσμός των 211 νοικοκυριών αποτελείται από 1.319 άτομα: 51,5% αρσενικά και 48,5% θηλυκά.

Ο μέσος αριθμός μελών ανά νοικοκυριό είναι 6,25, ενώ για τον ελληνικό πληθυσμό είναι 3,39 (σύμφωνα με στοιχεία της Στατιστικής Επετηρίδας του 1980 - ΕΣΥΕ).

Αρχηγός νοικοκυριού είναι: στα 94,3% άνδρας και στα υπόλοιπα (6,6%) γυναίκα.

Ο αριθμός των γεννήσεων ζώντων είναι από 1 μέχρι 16 τέκνα στην οικογένεια. Το 68% των οικογενειών έχουν από 4 παιδιά και πάνω. Μια οικογένεια δήλωσε 16 ζώντα παιδιά και 8 οικογένειες κανένα.

Το ποσοστό θανάτου των παιδιών (απροσδιόριστης ηλικίας) είναι 5,4% των γεννήσεων ζώντων. Ως αίτια των θανάτων αυτών δηλώθηκαν κυρίως: ατυχήματα (33,3%) και κακή διατροφή (31,6%).

Η κατανομή του πληθυσμού κατά ηλικία είναι: από 14 ετών και κάτω: 43,9%; από 50 ετών και πάνω: 4,4%. Το 3,8% του πληθυσμού δεν δήλωσε ηλικία (κυρίως αρσενικοί, πιθανώς για στρατολογικούς λόγους). Η ηλικία καταγράφηκε σύμφωνα με τη δήλωσή τους. Οι γεννήσεις των Τσιγγάνων – κατά το πλείστον – δεν είναι δηλωμένες ληξιαρ-

Κοινωνικά χαρακτηριστικά των Τσιγγάνων της περιοχής Άνω Λιοσίων Αττικής

χικά· ακόμη και αυτών που έχουν πολιτογραφηθεί, η ηλικία είναι εκείνη που αυτοί δηλώνουν.

Για την υγεία (του πληθυσμού) δήλωσαν: 75,8% «καλά», 16,2% κάποια πάθηση και 8,0% δεν απάντησαν (ίσως γιατί δεν παρουσιάζουν έντονο ή συγκεκριμένο πρόβλημα υγείας). Οι ασθενείς των (214 περιπτώσεων) ενηλίκων στρέφονται, κυρίως, σε προβλήματα του νευρικού συστήματος (11,2%), του κυκλοφορικού (9,8%), των οστών (9,8%) και αναπηρίες (συνήθως από ατυχήματα, 7,0%). Στα παιδιά παρουσιάζονται λίγες περιπτώσεις εμφανώς πνευματικά καθυστερημένων, τυφλών, κωφαλάλων, επιληπτικών και πολλές (20%) παιδικών ασθενειών, όπου περιλαμβάνονται αρκετά παροδικά κρυολογήματα και ατυχήματα.

Κοινωνικά χαρακτηριστικά

Για κοινωνικές παροχές, δικαίωμα έχουν μόνο οι Έλληνες υπήκοοι. Η βοήθεια, που λαμβάνουν τα 211 νοικοκυριά της έρευνας, παρουσιάζει την ακόλουθη κατανομή:

	Επιδόματα %	Χαρτί απορίας %	Κοινωνική ασφάλιση %	Σύνταξη %
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0
Παίρνουν ή έχουν	15,2	62,1	7,6	0,5
Δεν παίρνουν ή δεν έχουν	80,5	37,0	91,0	89,6
Δεν απάντησαν	4,3	0,9	1,4	9,9

Από τις 211 οικογένειες, οι 100 έχουν ελληνική υπηκοότητα. Εκτός από 16 οικογένειες (το 7,6% των 211) ο πληθυσμός αυτός είναι ανασφάλιστος. Δεν ανήκουν σε κανένα ασφαλιστικό οργανισμό, είτε γιατί εργάζονται ανεξάρτητοι, είτε γιατί αλλάζουν συχνά εργοδότες (π.χ. σε αγροτικές εργασίες) και δεν καλύπτονται, κατά κάποιο τρόπο, ασφαλιστικά.

Επιδόματα παίρνουν, κυρίως, ως πολύτεκνοι. Για ιατρική και νοσοκομειακή περίθαλψη παίρνουν «χαρτί απορίας» (κι αυτοί που δεν έχουν ελληνική υπηκοότητα).

Στο ερώτημα αν, σε περίπτωση ασθένειας, επισκέπτονται γιατρό, όλοι σχεδόν (99%) δήλωσαν ότι πηγαίνουν σε γιατρό. Από αυτούς 66,5% πηγαίνουν σε ιδιωτικούς γιατρούς – με αμοιβή –, 24% σε εξω-

τερικά ιατρεία ιδρυμάτων (νοσοκομεία, ΠΙΚΠΑ, Ερυθρό Σταυρό) και 9,5% σε πρακτικούς γιατρούς της φυλής τους. Οι πρακτικοί αυτοί κάνουν διάγνωση και εφαρμόζουν παραδοσιακά θεραπευτικά μέσα, όπως βότανα, εντριβές κτλ.

Υπηκοότητα ελληνική έχουν ήδη 100 οικογένειες (47,4%)· άλλες 68 έχουν καταθέσει τα σχετικά, για να την αποκτήσουν, δικαιολογητικά· άλλες 25 οικογένειες μας ζήτησαν βοήθεια για την έκδοση των πιστοποιητικών της πολιτογράφησής τους και την απόκτηση ελληνικής ταυτότητας. Από τον πληθυσμό της έρευνας, μόνο ένας δήλωσε ότι γεννήθηκε στο εξωτερικό, το 57% δήλωσε ότι γεννήθηκε στην Αττική και το 43% σε άλλες περιοχές της Χώρας.

Σχετικά με τη στράτευση, από τους 197 αρχηγούς οικογενειών, 58 (29,4%) έχουν υπηρετήσει στον Ελληνικό Στρατό και 135 (68,6%) δεν έχουν. Από αυτούς που δεν υπηρέτησαν, 31 θέλουν να υπηρετήσουν, 41 δεν θέλουν και, σημαντικός αριθμός, 63, δεν απάντησαν στο ερώτημα. Ίσως καθυστερούν την πολιτογράφησή τους για να αποφύγουν τη στράτευση. Ως λόγους, που δεν υπηρέτησαν στο Στρατό, πρόβαλαν τη νομαδική ζωή και τη σχετικά μεγάλη ηλικία τους όταν απέκτησαν την ελληνική υπηκοότητα.

Θρήσκευμα: δήλωσαν όλοι Χριστιανοί Ορθόδοξοι. Έχουν βαπτισθεί στην Εκκλησία 85% και έχουν τελέσει θρησκευτικό γάμο 56% (των νοικοκυριών). Οι υπόλοιποι έχουν παντρευτεί σύμφωνα με τα δικά τους ήθη και έθιμα. Ο παραδοσιακός αυτός γάμος δεν αναγνωρίζεται από το Ελληνικό Κράτος· δεν δημιουργεί δικαιώματα και υποχρεώσεις νομικής φύσης, από τη σχέση μεταξύ συζύγων και μεταξύ γονέων και τέκνων. Ζήτησαν να βαπτισθούν 21 οικογένειες και να παντρευτούν στην Εκκλησία 54 οικογένειες. Σημειώνεται ότι, το 1980 που έγινε η έρευνα, δεν είχε θεσπισθεί ο πολιτικός γάμος.

Μητρική γλώσσα δήλωσαν: τα ρουμάνικα (20,1%), τα τσιγγάνικα (38,4%), τα ελληνικά (14,7%) και, σημαντικό ποσοστό, 26,5% δεν απάντησαν. Παρατηρήθηκε ότι μεταξύ τους μιλούν τα τσιγγάνικα ή ρουμάνικα και ελληνικά μιλούν κατά την επικοινωνία τους με την ευρύτερη κοινότητα. Τη δική τους γλώσσα, τα τσιγγάνικα, διατηρούν με τον προφορικό λόγο – χωρίς γραφή.

Για την εκπαίδευση προκύψανε τα ακόλουθα στοιχεία: Από τα 1067 άτομα, που είναι πάνω από 6 ετών, 194 (18,2%) έχουν φοιτήσει στο Σχολείο. Μόνο ένας άνδρας έχει τελειώσει Γυμνάσιο και άλλοι τρεις έχουν φθάσει μέχρι το Γυμνάσιο. Το 81,8% του πληθυσμού είναι αναλφάβητοι.

Έχουν φοιτήσει σε Σχολείο: από τους γονείς, το 22,3% των ανδρών

και το 5,9% των γυναικών από τα παιδιά, το 24,2% των αγοριών και το 16,7% των κοριτσιών. Συμπεράσματα:

- φοιτούν περισσότερα αγόρια από κορίτσια
- από γονείς σε παιδιά αυξάνεται το ποσοστό φοίτησης και μάλιστα στα σημαντικά των κοριτσιών.

Αυτό μπορεί να το αποδώσουμε σε καλύτερη εκτίμηση του παράγοντα «εκπαίδευση», σε αλλαγή των κοινωνικών τους αξιών, όσον αφορά το ρόλο της γυναίκας, και στη βαθμιαία μείωση της νομαδικής ζωής. Για τη μη φοίτησή τους προβάλλουν σαν κύριο λόγο (55%) τη νομαδική ζωή, που δεν τους επιτρέπει να παραμένουν, για πολύ καιρό, στο ίδιο μέρος.

Οι Τσιγγάνοι εκτιμούν πολύ τους «δικούς τους» που μπορούν να διαβάσουν, να γράφουν και να επικοινωνούν με τις αρχές, ακόμα κι αν έχουν παρακολουθήσει μόνο λίγες τάξεις του Δημοτικού. Μεγάλος αριθμός από τους αναλφάβητους (663 ή 58%) που είναι πάνω από 5 ετών επιθυμούν να μάθουν «γράμματα».

Όσο για επαγγελματική εκπαίδευση, οι γυναίκες θέλουν να μάθουν, κυρίως, ράψιμο, πλέξιμο, κέντημα: οι άνδρες, δεξιότητες που έχουν σχέση με το αυτοκίνητο (για τη μηχανή, τα ηλεκτρικά και την οδήγησή του). 47 άτομα ζήτησαν ενίσχυση για να πάρουν δίπλωμα οδηγού αυτοκινήτου.

Οικονομικά χαρακτηριστικά

Ασχολούνται: με το εμπόριο, το 80% των ανδρών και με το νοικοκυριό το 74% των γυναικών. Μόνο μία γυναίκα δήλωσε ζητιάνια. Κατά τις παρατηρήσεις μας, πολλές γυναίκες βγαίνουν στη «γύρα» (επαίτεια) ή λένε τη «μοίρω» με αμοιβή. Μικρός αριθμός ανδρών εργάζονται ως τεχνίτες ειδικευμένοι (6,1%) και ημειδικευμένοι (3,4%). Μόνο δύο άνδρες ασχολούνται με την καλλιτεχνία (μουσική, τραγούδι) παρά το ότι πολλοί διαθέτουν ταλέντο στο ρυθμό και τη μουσική.

Από τον εργαζόμενο πληθυσμό, το 27,7% γνωρίζει κάποια τέχνη αλλά δεν την ασκεί, γιατί το εμπόριο είναι περισσότερο επικερδές. Συνήθως είναι πλανόδιοι πωλητές φρούτων και λαχανικών, κουβερτών και λευκών ειδών, χαλιών και, τελευταία, ηλεκτρονικών. Η εργασία τους δεν είναι σταθερή. Εκτός από λίγες εξαιρέσεις, οι περισσότεροι είναι ανασφάλιστοι. Τους γεροντότερους τους φροντίζουν οι νεότεροι. Το 87,7%, από τις οικογένειες έχουν κάποιο μεταφορικό μέσο, κατά το

Σταματίνα Κοκκινάκη

πλείστο, αυτοκίνητο. Το μεταφορικό μέσο χρησιμοποιούν, κυρίως, για την επαγγελματική τους απασχόληση.

Κατοικία του 72,1% των νοικοκυριών είναι σπίτια, του 22,3% σκηνές, του 4,7% παράγκες και του 0,9% παλιές καρότσες λεωφορείων. Από τις 152 οικογένειες που κατοικούν σε σπίτια, το 83% είναι ιδιοκτήτες και το 17% πληρώνουν ενοίκιο.

Τα νοικοκυριά καλύπτουν βασικές ανάγκες τους στο χώρο διαμονής με τους ακόλουθους τρόπους:

- Ύδρευση: με παροχή στο σπίτι 35,1%, από τη δημόσια βρύση 44,1%, από τους γείτονες 20,8%.
- Φωτισμός: μέσα στο σπίτι με παροχή της ΔΕΗ 55,0%, άλλου είδους φωτισμό 5,7%, δεν χρησιμοποιούν κανενός είδους φωτισμό 33,6%.
- Κουζίνα: ιδιαίτερος χώρος μέσα στο σπίτι 19,9%, στην αυλή 24,2%, στο ύπαιθρο 45,0%.
- W.C.: μέσα στο σπίτι 19,9%, στην αυλή 24,2%, στο ύπαιθρο 45,0%.
- Λουτρό: ιδιαίτερος χώρος μέσα στο σπίτι 9,0%.
- Θέρμανση: δεν υπάρχει κεντρική σε κανένα σπίτι· στο πολύ κρύο χρησιμοποιούν κάποια σόμπα.

Πρέπει να σημειωθεί ότι τα σπίτια των Τσιγγάνων δεν υστερούν κατά πολύ από τα σπίτια των Ελλήνων στις «εκτός σχεδίου» περιοχές. Σε μερικές μάλιστα περιπτώσεις συναντήσαμε εξαιρετικά πλούσιο διάκοσμο (ακριθά χαλιά χειροποίητα, πιάνο, αυθεντικούς πίνακες ζωγραφικής) μέσα σε σκηνή.

ΕΝΑ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Το Φεβρουάριο του 1981, μετά τους σεισμούς στην Αττική, ο Οργάνωση «Σώστε τα παιδιά» εγκατέστησε ένα τροχόσπιτο σε μια περιοχή «εκτός σχεδίου», στα Άνω Λιόσια. Διάλεξε αυτή τη γειτονιά, γιατί περί τις 100 οικογένειες Τσιγγάνων μένουν σε ιδιόκτητα σπίτια και επιθυμούν να παραμείνουν στην περιοχή. Στόχος της Οργάνωσης είναι να συντονίσει τα προγράμματά της με εκείνα της τοπικής επιτροπής των Τσιγγάνων, για τη γενική βελτίωση των όρων ζωής στην κοινότητα.

Η Ανώτερη Σχολή Κοινωνικής Εργασίας της Εταιρίας Προστασίας Ανηλίκων Αθηνών άρχισε να τοποθετεί σπουδαστές-κοινωνικούς λειτουργούς, για πρακτική άσκηση, σ' αυτό το «κοινωνικό εργαστήριο» της Οργάνωσης. Το Τροχόσπιτο έγινε τόπος για πολύπλευρη

μάθηση και ψυχαγωγία: κέντρο προετοιμασίας των μικρών Τσιγγάνων για το δημόσιο Δημοτικό Σχολείο και Κοινοτικό Κέντρο για τους μεγάλους.

Κοινωνική διάγνωση

Κατά το ακαδημαϊκό έτος 1981 - 1982 εργάστηκε μία σπουδάστρια με παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας, με σκοπό την κοινωνικοποίηση και την προσωπική τους ανάπτυξη. Τα προβλήματα που παρουσίασαν τα παιδιά ήταν:

- επιθετικότητα προς τα μέλη της ομάδας,
- έλλειψη σεβασμού προς τον εξοπλισμό του Τροχόσπιτου-Σχολείου,
- έλλειψη σεβασμού προς κάθε κοινωνικό κανόνα, ακόμα και τους πιο απλούς στα παιχνίδια τους,
- έλλειψη πολιτιστικών εμπειριών, βασικών γνώσεων και δεξιοτήτων, για παιδιά της ηλικίας τους,
- ατημέλητη περιβολή, «ξυπολησιά», κακοί τρόποι συμπεριφοράς,
- δυσκολία στην επικοινωνία με το λόγο, πολύ φτωχό λεξιλόγιο στην ελληνική γλώσσα,
- άγνοια γραφής και ανάγνωσης οιασδήποτε γλώσσας,
- συναισθήματα μειονεκτικότητας για την απόρριψή τους από τους Έλληνες, τους οποίους αποκαλούν «λευκούς».

Μέσα προγράμματος

Η σπουδάστρια χρησιμοποίησε ποικίλα εκπαιδευτικά και ψυχαγωγικά προγράμματα, στις δύο ομάδες που δημιούργησε, για να καλύψει τις ανάγκες των μελών τους. Ξεκίνησε με κινητικά παιχνίδια και προχώρησε σε άλλα που απαιτούν περισσότερη προσοχή, σκέψη και ικανότητα για αυτοέκφραση. Χρησιμοποίησε ασκήσεις για την καλλιέργεια της μνήμης, της αντίληψης, της φαντασίας. Ασχολήθηκε με προγράμματα για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας (του γραπτού και προφορικού λόγου), με χειροτεχνίες, μουσική, τραγούδια, κουκλοθέατρο, συζητήσεις.

Με την πάροδο του χρόνου, τα μέλη των ομάδων κατάφεραν να συμμετέχουν στον προγραμματισμό, την εκτέλεση και την αξιολό-

γηση των προγραμμάτων. Μέσα σε λίγους μήνες άρχισαν να φαίνονται τα αποτελέσματα της εργασίας αυτής. Τα παιδιά έμαθαν να τηρούν κανόνες, να παρακολουθούν τακτικά το πρόγραμμα, να έρχονται στην ώρα τους, να συμπεριφέρονται με ευπρέπεια, να πλουτίζουν συνεχώς τις γνώσεις τους και... να φορούν τα παπούτσια τους κατά τις εμφανίσεις τους στην ομάδα. Μετά από έξι μήνες, η σπουδάστρια συνόδευσε τη μια από τις ομάδες στο Εθνικό Κέντρο Ερευνών, για να συμμετάσχει σ' ένα καλλιτεχνικό πρόγραμμα. Η συμμετοχή τους και η όλη συμπεριφορά τους προκάλεσαν πολύ επαινετικά σχόλια από τους υπεύθυνους του προγράμματος, που αρχικά δεν ήθελαν να τους δεχθούν.

Στόχοι για το μέλλον

Στόχοι της Οργάνωσης είναι:

- η τοποθέτηση μεγαλύτερου αριθμού σπουδαστών-κοινωνικών λειτουργών για πρακτική άσκηση,
- η εγκατάσταση ενός ακόμη τροχόσπιτου με W.C. και λουτρό, για τις οικογένειες που συμμετέχουν στο πρόγραμμα,
- εξασφάλιση του απαραίτητου εξοπλισμού για τους σκοπούς του προγράμματος,
- συνεργασία με τον ΟΑΕΔ για τη δημιουργία προγράμματος επαγγελματικής εκπαίδευσης και εξεύρεσης εργασίας.
- δημιουργία συστηματικού παιδικού σταθμού, για παιδιά προσχολικής ηλικίας.
- φροντιστηριακά μαθήματα, για τα παιδιά όλων των κατοίκων της περιοχής, που φοιτούν στο Δημοτικό Σχολείο και συναντούν δυσκολίες στα μαθήματά τους (σκοπός η δημιουργία μικτών ομάδων),
- διοργάνωση σεμιναρίων σε θέματα υγείας, διατροφής, αγωγής παιδιού,
- συνεργασία με τις κρατικές υπηρεσίες για τη δημιουργία ενός μόνιμου κάμπιγκ για τους σκηνίτες, με εγκαταστάσεις για βασικές παροχές (νερού, φωτισμού, W.C., κουζίνας κτλ.),
- κοινωνική εργασία με τις οικογένειες, για την παροχή βοήθειας στα ιδιαίτερα προβλήματά τους,
- συνεργασία με όλους τους κατοίκους της περιοχής, για την, κατά το δυνατό, εξάλειψη των φυλετικών προκαταλήψεων μεταξύ Ελλήνων και Τσιγγάνων.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η προκείμενη εργασία αναφέρεται σ' ένα μόνο μέρος του προγράμματος για τους Τσιγγάνους, που, για πρώτη φορά στην Ελλάδα, ανέλαβε να πραγματοποιήσει η Οργάνωση «Σώστε τα παιδιά».

Ιδιαίτερη έμφαση δώσαμε στη συμβολή των σπουδαστών της Ανώτερης Σχολής Κοινωνικής Εργασίας της Εταιρίας Προστασίας Ανηλίκων Αθηνών, που εργάστηκαν εκεί, κατά την πρακτική τους άσκηση, με περισσό ενθουσιασμό και ζήλο. Από τη δουλειά τους αυτή, αποκόμισαν σημαντική εμπειρία, ιδιαίτερα από τη διεξαγωγή της έρευνας με ερωτηματολόγιο σε μια κοινωνική ομάδα, που δεν έχουμε συχνά την ευκαιρία να μελετήσουμε.

Με την εξέλιξη του προγράμματος, όλο και νέα ερωτήματα προβάλλουν για μελέτη, σχετικά με την κουλτούρα των Τσιγγάνων, τις αξίες τους, τις στάσεις τους απέναντι στους λοιπούς κατοίκους της περιοχής και την προσαρμοστική τους ικανότητα στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Με την πάροδο του χρόνου, η αξιολόγηση του έργου αυτού θα δείξει αν αξίζει να συνεχιστεί και να επεκταθεί σε άλλες περιοχές της Χώρας.